

KOZÁRI MONIKA

Agatha Christie történész szemmel

A történetírás egészen a közelmúltig úgy fogta föl a történelmet, hogy az kizárólag az uralkodók és a mindenkori politikai vezető rétegek, valamint az alávett társadalmi osztályok harcának a története. A társadalomtörténet néhány évtizede fordult a közember, a mindennapok története felé. A mikrotörténet – vagy Alltagsgeschichte, életmódkutatás – tárgya a mindennapi élet, és szereplői az átlagemberek.

A mikrotörténet első művelői a göttingeni Alltagsgeschichte-kutatók voltak az 1970-es években. Ők helyezkedtek először szembe a makrotörténészek „centrisztikus felfogásával”, elvetve azt a nézetet, hogy a történelmi folyamatokat csak a „nagyváltások megragadásával” lehet és kell leírni.

Magyarországon a 80-as években indultak mikrotörténeti kutatások, például dualizmuskori magyar történeti anyagon. Vörös Károly és Hanák Péter voltak ennek az iskolának az alapítói, tőlük Gyáni Gábor vette át a stafétabotot.

A történetkutatással párhuzamosan az irodalomtörténet is felfigyelt arra a lehetőségre, hogy irodalmi művek a mindennapi élet kutatásai lehetnek. Erre az egyik legalkalmasabb műfaj a krimi. Ennek az irányzatnak már Magyarországon is vannak művelői. Például a Szegedi Tudományegyetemen amerikai krimiket elemezhetnek az érdeklődő hallgatók.

Az alábbi esszé ezekben a kutatási vonulatokba illeszkedik.

*

Talán többen egyetértenek velem abban, hogy Agatha Christie krimijeit élvezetes olvasmányok. Jó érzés találkozni régi ismerőseinkkel, Miss Jane Marple-val, Hercule Poirot-val, Ariadne Oliverrel, vagy Tommy és Tuppence Beresforddal; fölfedezni egy-egy jól ismert szófordulatot, „ha értik, mire gondolok.” És persze megpróbálni megfejteni a krimi. Közben az ember észre sem veszi, hogy ha sosem járt Angliában, akkor is mennyi mindent megtud az angolokról, szokásaikról, elszigetelődésre hajlamos természetükről, az idegenekkel szembeni fenntartásaikról, ellenszenvükről. Egy szép napon aztán rájön, hogy amit olvas, az nem pusztán egy krimi, hanem egy darabka művelődés-, vagy társadalomtörténet.

Agatha Christie bűnügyi regényeinek többsége Angliában játszódik, az angol társadalmat rajzolja, még inkább az életmódot, szokásokat, és legfőképpen azok változását. A régi és az új együttélését. De sok regénye játszódik Észak-Afrikában, a Közel-Keleten, vagy az Európából odavezető úton. Persze nem véletlen, hogy éppen ott, hiszen Agatha életének egy része oda kapcsolódik. Ezekben a krimikben a művelődéstörténeti háttér van jelen, az ottani atmoszféra, például egy régészeti expedíció háza Mezopotámiában, egy sziklatemplom a Nílus mellett, egy vasútvonal hegyekkel, városokkal és határállomásokkal. (Mindenhol jelen van a pszichológia, minthogy az íróknak az a véleménye, hogy az idők és a körülmények változása ellenére az emberi természet, a psziché alapvetően nem változik. Jane Marple például a számára idegen lakótelepi

világban is ugyanazokat a jellemvonásokat találja meg, mint megszokott környezetében. /A kristálytükör meghasadt/

Azt szeretném bemutatni, mi mindent tudhatunk meg Agatha Christie-től az angol társadalomról, ha ezzel a *speciális szemüveggel* olvassuk el a regényeit. Négy krimijét választottam ki erre a célra, de ez a sor akár tovább bővíthető. Azért éppen ezt a négyet, mert ezek felölelik az 1915 és 1965 között eltelt ötven évet, és sokat mondanak el az életmódról, szokásokról, társadalomról.

*

Agatha Christie az első világháború alatt kórházi ápolónőként dolgozott Angliában, és a kórház gyógyszer-laboratóriumában tett szert a mérgeket illető pontos ismereteire. Ebben az időben írta első bűnügyi regényét, *A titokzatos styles-i eset*-et, az első Poirot-történetet. A könyv 1920-ban jelent meg.

A történet a Styles-i kastélyban játszódik, Essexben, az első világháború idején. Hastings kapitány – egy sebesült katona, akit kiszuperáltak és hazaküldtek a frontról – meséli el. A kastély tulajdonosa, Mrs. Inglethorp, idős hölgy, jótékonykodó társasági dáma, aki szeret jótékony célú vásárokat rendezni és különböző egyletekben tevékenykedni. Az egyletek száma pedig a háborúval nagyon megsaporodott. Nevelt fiai közül az egyik orvosi diplomát szerzett, de nem praktizál, otthon él a kastélyban és irodalmi ambíciókat melengtet. A másik ügyvédi gyakorlatot folytatott, majd azt felszerelte a vidéki földbirtokos életmódra. Kétszer egy héten résztvett az önkéntesek kiképzésében, egyébként a farmon segédkezett. A háború miatt bizonyára munkaerőhiány volt, mert természetesen írja le Christie, hogy ennek az úrnak a felesége rendszeresen kint dolgozik a földeken. Minden reggel ötkor kel, megfeji a teheneket és ebédidőig meg sem áll. Egy fiatal lány, aki az idős dáma szívességéből lakik a kastélyban, a Vöröskereszt-kórházban dolgozik, a gyógyszer-laboratóriumban. Agatha Poirot-val mondatja ki, amit gondol, hogy „a nők manapság nagy munkát vállalnak magukra”.

Ezt a történetet át-meg átszövi a háború. Hastings kapitányt autóval hozzák el a vasútállomásra, de az író szünetesnek érzi hozzátenni, hogy „ugyanis akad még egy pár csepp benzinünk.” Egyébként néhány családtag pónifogaton közlekedik. Hastingsból pedig kibukik az a mondat, hogy „ahogy az ember végigtekintett a délutáni napban fürdő Essex zöldellő, békés, lankás vidékén, szinte hihetetlennek tűnt, hogy nem is olyan messze folyik a rettenetes háború”. (Dezsényi Katalin fordítása). Bizonyos fokig a család napirendjét is megváltoztatta a háború. Nem mondtak le ugyan a délutáni teáról, amelyet jóidőben a jávorfa alatt fogyasztottak el a kertben, és amelyhez elengedhetetlenül hozzátartozott a szendvics és az aprósütemény, viszont már jóideje leszoktak a késői nagy vacsorákról és fél nyolcra jött előre a vacsoraidő. „Lady Tadminster, a képviselőnk felesége, a megboldogult Lord Abbotsbury leánya, szintén így tesz – meséli az idős dáma. Ő is úgy véli, hogy manapság jó példával kell előljárni a takarékoságban. Háborús háztartást vezetünk; semmit el nem pocsékolunk, egy darabka papírt sem dobunk el, hanem összegyűjtjük, és zsákokban elszállíttatjuk.”

Az élet egyébként normális mederben folyik Styles-ban, a kastély lakói ráérő idejükben teniszeznek, résztvesznek a jótékony célú vásáron, ahol élőképeket adnak elő, a kastély úrnője pedig egy háborús költeményt szaval el. A vásár alkalmából segítenek feldíszíteni a faluban a községháza nagytermét. Ebédmeghívást fogadnak el a környék

egyik legelőkelőbb családjától, a Rollestonoktól, akikről megtudjuk, hogy „még Hódító Vilmostal jöttek”.

A háborúra utal viszont az a körülmény, hogy Mrs. Inglethorp befogadott hét belgát, akiknek menekülniük kellett a szülőföldjükről. Az idős szobalány el is mondja, mit gondol róluk: „...én ugyan nem rajongok az idegenekért, de az újságban olvastam, hogy ezek a bátor belgák nem akármilyen idegenek ám”. Poirot is belga, a mesterdetektív, akinek megjelenése és modora is nagyon idegen az angolok számára, azonban van, akinek szimpatikus az ő „gall udvariassága”.

Először a háborúnak tulajdonítanánk, hogy a kastélyban nem volt villany, a lakók este gyertyát gyújtottak, a gyilkosság éjszakáján is gyertyával közlekedtek, az áldozat szobájában pedig gázzal működő olvasólámpa volt. De jobban megfontolva a dolgot az a valószínű, hogy az első világháború idején az angliai vidéki kastélyokba még nem volt bevezetve az áram. Hiszen Agatha Christie ebben a krimiben lépten-nyomon a háborúról ír, bizonyosan azt is leírta volna, ha a háborúnak lett volna köszönhető, hogy nem volt áram, vagy nem használták a villanyvilágítást.

Ami most már a gyilkossággal kapcsolatos dolgokat illeti, megtudhatjuk, hogy az elterjedt mérgezési forma az áztatott légyapír volt, és információkat kapunk a sztrichnin nevű mérgről. A gyógyszer-laboratórium és a mérgek leírása, alkalmazása olyan valóság-hű ebben a krimiben, hogy megjelenése után recenzió jelent meg róla a londoni Gyógyszerészeti Szemlében, amelyben a cikk szerzője megdicsérte az írónt azért, hogy szakszerűen bánik a mérgekkel.

Agatha Christie itt írta le először – s ez majd sok vidéken játszódó regényben viszsza-köszön –, hogy a gyilkosság felfedezése után halottkémi vizsgálatra kerül sor. A halottkém ebben az esetben a család ügyvédje volt. A halottszemlét pár nap múlva általában a falu fogadóházában folytatták le. Megtudhatjuk, hogy Angliában a Belügyminisztérium rendelhetette el az exhumálást, hogy a vádlottat az Old Bailey-ben állították bíróság elé, és egy királyi tanácsos volt a védőügyvédje. Éppúgy királyi tanácsos volt az ügyész is. Törvény volt arról, hogy ugyanazért a bűncselekményért ugyanazt a személyt – ha egyszer már felmentették – nem lehet még egyszer perbe fogni. És persze minden krimiben megjelenik az esküdtszék intézménye. A gyilkosnak pedig halálbüntetés járt, felakasztják.

A későbbi Agatha Christie regényeket ismerve feltűnő, hogy ebben a krimiben a parkot leírja, de nem írja le részletesen a kastélyt. Megadja a szobák elhelyezkedését, sőt még alaprajzot is közöl az emeletről, mert az a gyilkosság felderítéséhez kell, de nem írja le a részleteket, a bútorokat, a porcelánokat. Ezt később el nem mulasztaná. Agatha ugyanis nagyon szeretett „lakberendezni”, és ez a szenvedélye ilyen módon megjelenik a krimijeiben is.

1930-ban jelent meg az első Miss Marple-regény, a *Gyilkosság a paplakban*. Ez a történet egészen egy elképzelt falu, St. Mary Mead helyi társadalmáról szól, elsősorban az erkölcsökről. A főszereplők az Anglikán Egyház lelkésze és nálánál legalább húsz évvel fiatalabb, csinos, a faluból nagyon kirívó felesége, aki a maga módján pukkasztja a helybéli idős hölgyeket. És persze Miss Marple, egy éles eszű és szemű idős hölgy, aki kis háza kertjében nagyon szeret kertészkedni, no meg az emberi természetet tanulmányozni. Nem riad vissza attól sem, hogy madár megfigyelés ürügyén távcsővel tartson szemmel személyeket is. A faluban kezdik tisztelni, de „muris”-nak tartják és nem különösebben szeretik, mert semmi nem maradhat előtte titokban. Ez az első gyilkossági esete.

Miss Marple házából csak a szalont írja le Christie, amely csöpp volt és kissé zsúfolt. A hagyományos dolgok iránti kötődését érzékelteti, hogy a hozzá látogató megyei rendőrfőnököt saját készítésű cseresznyelikőrrel kínálja, amely „szegény drága nagyanyám receptje” szerint készült.

St. Mary Mead nyugalmas hely. A kívülállók számára „egy Isten háta mögötti”, csendes kis fészek, amelyben még egy mozi sincs”. A világfi számára ez a falu egy „hamisítatlan pocsolya”. A falu valamennyi házát ugyanaz a vállalkozó építette. Errefelé nem szokás zárni a bejárati ajtókat, a paplakba is bárki bejuthat, ha a hátsó kapun és a kerten keresztül közlekedik, a franciaablakon át a dolgozószobába jut.

Az életnek szerves része az egyház, amelyről sok-sok elejtett dolgot tudhatunk meg. Például, hogy a lelkész nem volt gazdag ember. Felesége a csütörtöki filléres gyorssal utazott Londonba, hogy ne kerüljön sokba az útiköltség. Háztartása szerény, csorba volt a porcelán tálalóedény és mindössze egy szerény fizetésű bejárónőre futotta, Maryre, aki „pocsék háztartási alkalmazott”, modortalan és rosszul főz. Maryvel itt is megjelenik Agatha örökzöld témája, a háztartási alkalmazott, akiről hatvan éven át mindig azt írta, hogy „manapság már nem lehet rendes háztartási alkalmazottat találni”, a maiak „még egy ágyat sem tudnak rendesen kiszellőztetni”.

A lelkésznek az ő anyagi helyzetében nem áll módjában a nála nevelkedő unokaöccsét egyetemre küldeni. A fiú a kereskedelmi tengerészethez szeretne menni, mert a haditengerészetnél nem találták alkalmasnak.

Az Anglikán Egyház szervezetéről kiderül, hogy a lelkészt egy világi presbiter felügyelte, ebben az esetben egy idős ezredes, aki egyébként békebíró is volt a faluban és szívesen ítelt vadorzókat börtönbüntetésre. A lelkész mellett egy fiatal káplán dolgozott, aki pápista szimpátiákat táplált, pénteken például böjtölt. A szegények patronálását egy kellemetlen modorú, életes korú vénkisasszony végezte, akit elég rosszul viseltek el a szegény sorsú hívek és nyílt lázadásban törtek ki ellene. Az orgonista, aki majd minden St. Mary Mead-i történetben felbukkan, ezúttal érzékeny lelkű és sértődős.

Az Anglikán Egyházban hittérítők is dolgoztak, a távol-keleti missziótársaságban. Voltak különböző egyházi egyletek, például az Anglikán Legényegylet, az Anyák Egylete és működtek a cserkészek is. A lelkész képezte tovább a vasárnapi iskola tanítóit, akiket este háromnegyed nyolcra várt a szokásos, heti előkészítő órára.

Megtudhatjuk továbbá, hogy St. Mary Meadben huzatos a templom, viszont van néhány igen szép, régi mozaikablaka, maga a templom is figyelemre méltó, régi épület, és a szentélyrekesztő fal nagyon szép.

A lelkész és Miss Marple nem túl jómódú világával szembenáll az ezredes gazdagsága. Ő és családja az erdő mellett egy parkban lévő Udvarházban lakik, fent, a falutól kissé távolabb és magasabban. A birtokhoz fácános is tartozik. Az udvarházban csodálatos ezüstök vannak, asztali sótartók, egy II. Károly korabeli gyümölcsállvány, csupa remek holmi, amelyek ezreket érnek. A házban sok fős személyzet dolgozik, udvarias komornyik, olajozott, kenetteljes modorral, komorna, inas, sofőr.

Az ezredes leánya modern felfogású úrilány. Autót vezet, egy kétüléses sport Fiatot. Azon jár teniszezni, ami pedig akkor sem volt olcsó sport, mert – hogy mást ne is említsünk – igen drága volt a teniszütő. A munkát hírből sem ismeri és annyira fennhordja az orrát, hogy egy dolgozó nőt észre sem vesz. Számára a gyászruha teljesen elavult dolog, mert ő „nem csinál bohócot” magából.

Az idősebb hölgyek úgy érzik, hogy „a háború (az első világháború) sajnálatos módon az erkölcsi normák felbomlásához vezetett. Senki se ügyel a szavára, no és, ami

a divathóbortokat illeti...” Agatha Christie pedig azt mondja, hogy „a mai fiatal nők egyáltalán nem szégyellik megmutatni, milyenek alkotta őket a teremtő”, tudniillik rövid a szoknyájuk. Ráadásul az egyik szereplő fényes, rózsaszín harisnyát hord. (Borbás Mária fordítása)

A falu társadalmából megjelenik a hentes felesége, a „fűszeres, aki felettébb helytelenül viselkedik a patikus feleségével”, a halkereskedő, a patikus és a postamesternő. Ők pedig bizonyára bármely faluban megtalálhatók voltak.

Meglepő módon Christie ebben a krimiben oldalakat szentel annak a kérdésnek, hogy el kellene törölni a halálbüntetést, mert a bűnözés az orvos hatáskörébe tartozik és nem a rendőrébe vagy a lelkészébe. Betegségnek tekinti, amelynek a „mirigykiválasztás” az oka. Ír arról, hogy milyen magas a serdülőkori bűnözés, és hogy 15-16 éves kor között a leggyakoribb az öngyilkosság. „Az öngyilkosságtól pedig már csak egy lépés a gyilkosság. De ez nem erkölcsi fogyatékoság – hanem fizikai.” Ezeket az eszméket egy orvos vallja, de mihelyt kiderül, hogy nem az az ideggyenge páciense a gyilkos, akire ő gyanakodott, azonnal azon a véleményen van, hogy fel kell kötni a gazembert, vagyis a valódi tettest.

Érdekes dolgot tudunk meg az angol jogrendszer változásáról: a zsarolást az addigi gyakorlattal ellentétben súlyosan büntetendő cselekménnyé nyilvánították, éveket lehet érte kapni, és „még csak a nevet sem szabad kiírni az újságban”, azaz nem lehet közölni, hogy kit zsaroltak meg.

A második világháború után úgy érezték az emberek, hogy Anglia nagyon megváltozott. Ez alól az érzés alól Agatha Christine sem volt kivétel. Ahogy idősödött, egyre jobban foglalkoztatta a régi világ eltűnése, az életmód változása. Két jól ismert háború utáni krimijének, a *Paddington 16,50*-nek és *A Bertram szálló*-nak is ez a meghatározó eleme.

1957-ben jelent meg a *Paddington 16,50*. A történet öt nappal karácsony előtt kezdődik Londonban, a Paddington pályaudvaron. Agatha Christie látható élvezettel írja le Londont és a pályaudvart. Komor, ködös decemberi nap volt. A főszereplő hölgy, Mrs. McMillicuddy egy barátságtalan hordár nyomában rohant az egyes peronon, ami éppen nem volt zsúfolt, mert az imént elment egy vonat, „de a senki földjén a peronon túl, nyüzsgő tömeg rohant a földalattihoz és a földalattitól, a csomagmegőrzőbe, teázókba, információs irodákba, a jelzőtáblákhoz és a pályaudvart a külvilággal összekötő két kapuhoz: az Érkezéshez és az Induláshoz”. (Karig Sára fordítása) Szigorú, egyenruhás őr állt a hármaskor peron bejáratánál, aki csak a jegy felmutatása után engedte be az utasokat a peronra. A vonat indulása után minden kupéba beszólt egy pincér, hogy aki teázni óhajt, fáradjon a büfékocsiba. De Mrs. McGillicuddy már egy nagyáruház büféjében megteázott, így a fülkéjében maradt. Így válhatott szemtanújává egy gyilkosságnak, amely a velük egy ideig párhuzamosan haladó másik vonaton történt. Persze a kalauz sem akar hinni neki, és ő maga is elgondolja, hogy sok öregedő asszony akad az utasok között, „akiknek szent meggyőződése, hogy kommunista összeesküvést lepleznek le, vagy hogy veszélyben forog az életük, repülő csészealjkat, titokzatos úrhajókat vélnek látni”, vagy „orosz ügynököt a kölcsönkönyvtárban”. Ez pedig egy darabka mentalitástörténet, 57-ben Angliában kommunista ügynökök és repülő csészealjok alkothatták idős asszonyok problémáit.

Milchesterbe értek, ahol megtudjuk, hogy a taxisofőr a helyi tájszóval lágyan ejtette ki a szavakat. Kilenc mérföldet autóztak St. Mary Mead-ig. Még mindig ez a falu az otthona Miss Marple-nak. St. Mary Mead társadalmát minden Marple-regényben

leírja Agatha Christie. Ez a társadalom mindig változóban van, aszerint, hogy éppen hányat írunk. Most új orgonista került a faluba, aki iránt bizalmatlanok voltak a helybéliek. Miss Marple elmesélte barátnőjének „a patikusné legújabb botrányát, és célzott a tanítónő és a tanfelügyelő közötti viszályra”. A helyi viszonylatok után áttértek a két hölgy kertjeinek megtárgyalására, mert kertészkedni mindketten – meg Agatha Christie is – nagyon szerettek. A peónia nevű virág tulajdonságait vitatták meg. Majd kényelmesen elhelyezkedtek a tűz mellett. Miss Marple két metszett poharat vett elő a sarokban álló pohárszékből és fügebort ittak meg kamillateát. Közben pedig megbeszélgették annak a gyilkosságnak a részleteit, amelyet Mrs. McGillicuddy látott a vonatból. Ezenközben még egy adalékot megtudunk a vonatokról: 1957-ben Angliában helyi járatként közlekedtek még nem oldalfolyosós vasúti kocsik is.

A történet folytatásában bőven kapnak szerepet vonatok és ez alkalmat ad a szerzőnek arra, hogy elmesélje, milyen üresek az első osztályú kocsik. Az árszabás az oka, mert „senkinek sem telik olyan fényűzésre, hogy első osztályon utazzon, az üzletembereket kivéve. Ők is azért, mert felszámítják a költségszámlájukra”. Gondot okozott képzett háztartási munkaerőt találni, hiány volt belőlük. Így történt, hogy egy talpraesett fiatal hölgy, Lucy Eyelesbarrow, Oxfordban szerzett matematika diplomával a zsebében megbecsült, megfizetett, jól menő háztartási alkalmazottként élte az életét. Őt bérelte föl Miss Marple, hogy segítsen a rejtély megoldásában. Lucy klubjában találkoztak Londonban, „egy meglehetősen csúf házban, amelynek azonban megvolt az az előnye, hogy számos apró és sötét dolgozószoba volt benne, s ezek nagyjából üresek voltak”. Ez nekünk elég idegen világ, furcsa, hogy van női klub. Lucy saját kis kocsiján ment új munkahelyére, Rutherford Hall-ba.

Agatha Christie nagyon elemében van, ha valami anakronisztikus, a régből ottmaradtat kell leírnia. Például Rutherford Hallt, amelyről megtudjuk, hogy jelenleg egy nagyváros peremén van, „de eredetileg vidéki udvarház volt, hatalmas parkkal és földekkel. A ház most is ott áll érintetlenül, csak éppen új lakónegyedek és apró külvárosi házak veszik körül... Egy Crackenthorpe nevű nagyon gazdag gyáros építette 1884-ben. A fia – ma már öregember – még most is ott él, úgy hallottam, a leányával. A vasútvonal a birtoknak majdnem a felét körülveszi.”

„Lucy egy tekintélyes vaskapun hajtott át. A kapun túl állt egy kis házikó, amely valamikor kapuslak volt, de most teljesen romosnak látszott, és nehéz lett volna megállapítani, hogy háborús kár érte-e, vagy csupán elhanyagolták. Komor rododendronbokrok között hosszú, kanyargós út vezetett a házhoz. Lucynak egy pillanatra elakadt a lélegzete, amikor meglátta a házat, amely a windsori kastély kicsinyített másának látszott. A ház előtti kőlépcsőnek nem ártott volna a karbantartás, és a kavicsal borított kocsifelhajtót benőtte a gaz.

Lucy meghúzott egy régimódi kovácsoltvas csengőt, a hangja messzire visszhangzott a ház belsejében. ...A házban nagyon hideg volt. Lucyt kísérője átvezette a sötét hallon, és jobboldalt benyitott egy szobába. Lucy meglepetésére a nappali elég kényelmes helyiségnek bizonyult: könyveket és vászonhuzatú székeket látott.” A konyhában fafűtéses tűzhelyt használtak, apró villanykályha fűtötte a szobát. A ház múlt századi, nehéz mahagóni bútorokkal volt berendezve. Az étkezésekhez pedig gonggal szólították a lakókat.

Brackhamptonnak hívják azt a képzeletbeli várost, amely a Crackenthorpe birtok mellé épült. Agatha Christie szerint elég nagy hely, és az utóbbi húsz évben rengeteget fejlődött. Azt már tudjuk, hogy sok egyforma ház épült, amelyeket az író sem sze-

ret. Ezeket az új házakat szürkének írja le, és szürke utcákban állnak. A birtok ura sem ért egyet az építkezésekkel, hiányolja a helyet, ahol sétálni lehet, mert már mindent elfoglálnak a járdák, meg „a nyomorult kis rozoga házak”.

Lucyn kívül két fiatal fiú visz életet ebbe az udvarházba, akik élvezik a krimi és felcsapnak nyomozónak. Ők ketten „rendesen meg voltak fészülve”, és „olyan modorban beszélgettek, mint két idősebb professzor, akik a csiszolatlan kőkorszakbeli szerzőségeket vitatják meg”. A történetben szerepelnek görög és római szobrok, Egyiptomból hozott szarkofág, mint egy magányútemény giccses és nem valami értékes darabjai. Sok Agatha Christie-történetnek van valami régészeti vonatkozása és ez egyáltalán nem csoda, ha belegondolunk, hogy az ő mindennapi életének része volt a régészet, amely érdekelt is. Az ásatásokon sokat segített férjének, Max Mallowennek és az idők során tárgyi tudásra is szert tett bizonyos régészeti témákban. Járatos volt a képzőművészetekben is, sok szó esik szép dísz tárgyakról, például bronz tárgyakról, amelyeket még a párizsi világkiállításon vásároltak hajdanában; festészetről, Gauguin-ról.

Egy picike ízelítő az üzleti világból, hogy a Crackenthorp vagyont a „Mogyorós Sütemény” és „Finom Perec” – így, nagybetűkkel – alapozták meg. De a nagypapa bölcs előrelátással idejében átnyergelt a Sajtos Süteményre és a Zsúrszendvicsre, így a család a jelenben, „a koktélok korában” is nagy összegeket vághat zsebre. Agatha Christie egyébként rendkívül szeretett enni és főzni, és sok krimijében le is írja a menüket, amelyek ahhoz a konkrét időponthoz és családhoz illenek, amikor és ahol játszódik a történet. Az étkezés pedig fontos része a mindennapi életnek, az életmódnak. Itt például Yorkshier puding, marhasült, mártás, krumpli, vesepecsenye, gyümölcstorta, Mokka torta, gyömbértorta, gyümölcskosárka kerültek asztalra. Egy másik étkezésnél egy forró, erős curry, csirkebecsinált, rizs, gombaleves, szalonnába göngyölt csirkemáj, csokoládékrem, húsleves és darafelfújt szerepeltek az étek sorában. A teához persze változatlanul szendvics, például halpástétomos, vajas kenyér és torta, meg aprósütemény dukál.

1957-ben járunk, és mégis – ennyi évvel a második világháború után – viszonylag nagy teret kap a könyvben a háború, különböző utalások, információk formájában. Az udvarház pajtáján például azért volt kívül a kulcs felakasztva és azért volt benne spirituszfőző, mert a háború alatt a légtalmi őrség katonáinak volt oda bejárása (jelenleg egyébként a Nőegylet használja a pajtát), és a spirituszfőzőn melegítették a kakaójukat. A háború alatt dolgoztak a házban lengyel háztartási alkalmazottak, sőt még egy német is. Az egyik családtag a háborúban esett el, „közvetlenül Dunquerque előtt történt – nagyon zavaros idők voltak”. Adatot keresnek arra vonatkozóan, hogy az elesett katona megnősült-e a halála előtt Franciaországban. A francia nyomozó figyelemzetei angol kollégáját, hogy biztos választ aligha kaphatnak, mert „a kérdéses területet jóformán ugyanabban az időpontban megszállták a németek, és Franciaországnak azt a részét a megszállás idején súlyos háborús kár érte. Sok épület és irat megsemmisült.” Szó van az ellenállási mozgalomról és arról, hogy a háborús pilóták talajvesztetté váltak békeidőben. Ezt az egyik szereplő sorsában – aki nem tudja igazán, hogy mit is kezdjen magával, csak teng-leng a háború óta az életben – be is mutatja Agatha. (Ez egyébként nem csak Angliában esett meg a háborút megjárt katonákkal. Az átélte borzalmak után átértékelődtek a dolgok és nehéz volt visszatérni a mindennapokba, leülni például egy íróasztal mögé.)

Megtudhatjuk, hogy a háború után magas jövedelemadót vezettek be Angliában, és Miss Marple is megjegyzi, hogy mostanában „az adózás annyira megdrágítja az életet”; továbbá, hogy ha egy birtokot egyben adtak el, az tőkének számított és nem jövedelemnek és nem kellett adót fizetni utána; hogy az állam gondoskodik az orvosok tiszteletdíjáról, működik a társadalombiztosítás és az orvosok nem kell, hogy számlát küldjenek a betegeknek, mint korábban, amit azok vagy ki tudtak fizetni, vagy nem. Christie most is szán egy oldalt a gyógyszereknek és a mérgeknek, amelyeket olyan jól ismer. Miss Marple elmeséli, hogy az ő falujában St. Mary Meadben az emberek még ma is jobban szeretik a kanalasorvosságot, mint a tablettákat, és rendszerint inkább kanalast kérnek a patikustól. Meg hogy az ő fiatalkorában a tablettákat úgy készítették a patikusok, hogy meg lehessen őket különböztetni a színükről; volt „a fekete orvosság, meg a barna (köhögés ellen), és a fehér, meg dr. Ezmegaz rózsaszínű gyógyszere. Az ember sohasem keverte őket össze”.

Ami pedig a gyilkosságot és az érte járó büntetést illeti, Miss Marple-től megtudjuk, hogy eltörölték a halálbüntetést, amit ebben az esetben különösen sajnál az idős hölgy, mert véleménye szerint, ha egyáltalában valaki, hát ennek a kriminek a gyilkosa megérdemli, hogy felakasszák.

London és a nagyvárosi élet visszatér újra a cselekménybe. Az egyik főszereplő üzletember, londoni lakos. A gyilkosság idején Sothebynél járt árverésen, de azoknak a tételeknek, amelyek érdekelték, túl magas volt a kikiáltási ára. Egy kis kávézóban teázott a Jermyn Streeten, aztán beült egy híradómoziba vagy fél órára, majd hazament. Este klubvacsorán vett részt. Egy Humber Hawk autója volt, de nem sokat használta, inkább csak a hétvégén, mert „manapság már teljesen lehetetlen Londonban autót vezetni”, akkora a forgalom. Az autót egy bérelt garázsban tartotta. Testvére is Londonban lakott, de egy jóval kevésbé előkelő negyedben, „egy eléggé silányan épített modern házban”. Itt a lakók a ház udvarán parkírozták a kocsijukat, „ügyet sem vetve a szomszédokra”. „A lakásban minden be volt építve, bizonyára bútorozva adták ki. A berendezés hosszú, farostlemezről készült asztalból, egy díványszerű fekvőhelyből és valószínűtlen méretű székekből állt.” Csupa silány, értéktelen, könnyen tönkremenő holmi, és ezekről a tárgyakról a lakberendező, jó ízlésű Agatha Christie-nek lesújtó véleménye van.

A Bertram Szálló egészen Londonban játszódik. 1965-ben írta Agatha Christie. Itt két összehasonlító játékot űz: a hatvanas évek Angliáját szembesíti az 1900-as évek Angliájával, amikor még VII. Edward ült a trónon, Viktória királynő fia. Ez volt Agatha fiatalosága – és persze Miss Marple-é is –, nosztalgiával emlegetik hát „ők ketten” azokat az időket. Emellett az amerikai mentalitást szembesíti a korabeli, azaz a hatvanas évekbeli angollal, no és a Bertram-mal. Ha Rutherford Hall az előző krimiben „élő anakronizmus” volt, akkor a Bertram Szálló még inkább az. Aki ide betér, „egy letűnt világba lépett”.

A Bertram a West End szívéből egy-két utcányira fekszik. Elkerülte a háború pusztítását, és „mérésékelt összeg ráfordításával helyreállították eredeti állapotába. 1955-ben már pontosan olyan volt, mint 1939-ben – előkelő, cseppet sem hivalkodó, szolidan magas árakkal”. A vendégköre „már évek hosszú sora óta a magasabb rendű papok, a vidékről felránduló özvegy arisztokrata hölgyek, és költséges intézetekből vakációzni hazautazó leánykák közül” került ki. „Olyan kevés hely van Londonban, ahol egy lány egyedül megszállhat, de a Bertramhoz természetesen szó sem férhet.” (Bart István fordítása)

Valamikor sok hasonló szálloda volt, de az idők során a legtöbbje modernizálódott, hogy más vendégek igényeit is kielégíthesse. Egy kicsit a Bertram is átalakult, de nem feltűnően. „Természetesen központi fűtés volt, de nem szembeötlő. A nagy földszinti hallban, pontosan úgy, mint azelőtt, két pompás kandalló állt, mellettük testes réz szeneskannák, ...Meleg vörös bársonyosság, puha lakályosság uralkodott az egész terebben. A karosszékek sem ebből a korból származtak. Az ülések jócskán a padló szintje fölött voltak, úgy, hogy a reumás öreg hölgyeknek nem kellett méltóságukon aluli módon vergődniük, ha lábra akartak állni. Ezek az ülések, nem úgy, mint annyi modern karosszék ülése, nem értek véget valahol félúton a comb és a térd között, a pokol kínjaival sújtva az isiástól és köszvénytől szenvedőket. És nem is volt mind egyforma. Voltak egyenes támlájúak és dőlt támlájúak, szélességük is változott, karcsúak és terebélyesek kényelmére egyaránt. A Bertramban szinte bármilyen méretű vendég találhatott magának kényelmes karosszéket.”

Éppen uzsonnaidő volt, így a hall megtelt vendégekkel, mert ott volt a legnagyobb élvezet teázni. Persze máshol is el lehetett fogyasztani a teát, mert társalgó, dohányzó és írószoba is, de a hallban volt a legnagyobb az élet. Ott lehetett találkozni régi ismerősökkel. „Az idős hölgyek szerették látni, ki jön be, ki megy ki, örültek, ha régi barátnőkre ismertek, és gonoszkodó megjegyzéseket tehettek rájuk, mennyire megöregedtek.” Az amerikai turisták egészen el voltak bűvölve attól, hogy a „rangbéli angolok valóban letelepszének meginni hagyományos délutáni teájukat. A délutáni tea ugyanis a Bertramban valósággal látványosság volt... A szertartáson Henry elnökölt; megtermett, nemes jelenség, rokonszenves, érett ötvenes, öreguras külsővel és egy rég letűnt emberfajta: a tökéletes komornyik választékos modorával. A tulajdonképpeni munkát karcsú ifjancok végezték Henry zordon parancsnoksága alatt. Az asztalokon nagy, díszes ezüsttálcák és antik ezüst teáskannák álltak. A porcelán, ha nem is volt éppenséggel Rockingham vagy Davenport, de mindenesetre annak hatott. A Blind Earl készletek különösen kedveltek voltak. A legjobb indiai, ceyloni, darzsilingi, lapsangi stb. teát szolgálták fel. Ami pedig az ennalót illeti, az ember kérhetett bármit – és meg is kapta!” Itt most aztán – és később majd a krimi több helyén is – a vajassütemény, a „hamisítatlan, békebeli, mazsolás vajassütemény” festői leírása következik. Majd az „igazi ánizsos süteményé”.

A portás is méltó volt a komornyikhoz, „első pillanatra legalábbis táborszernagynak tűnhetett. Arany paszomány és érdemrendszalagok ékesítették széles, férfias mellkasát. Modora tökéletes volt.” Gyöngéd aggodalommal fogadta a vendégeket, féltő gonddal vezette föl a lépcsőn és átkísérte a hangtalanul lengő ajtón.

Bár is volt a Bertramban és két mixer dolgozott benne, egy amerikai, hogy az amerikaiak is „otthon érezzék magukat és legyen, aki ellátja őket whiskyvel és mindenféle koktéllal”. A másik mixer angol volt, „aki viszont a sherryt és a mentás borókapálinkát töltögette, és okosan elbeszélgetett az ascoti és newburyi indulókról azokkal a középkorú urakkal, akik a komolyabb versenyek idején a Bertramban szálltak meg” „Az egyik folyosó végén még egy televíziós szobát is elrejtettek, nagy titokban, azok számára, akik ezt igényelték.”

Luscombe ezredes, az egyik főszereplő a vendégeket figyelve elcsodálkozott azon, hogy mennyien járnak ide teázni. „Pedig a tea, mint külön étkezés, a háború óta meglehetősen divatját multá.” Ezt Davy főfelügyelő is megerősítette, amikor egy francia vendég örömködésére, hogy „Le Five-o'clock. C' est bien Anglais ca, n'est-ce pas?” azt gondolta magában: „Ez még nem tudja, hogy le Five-o'clock kihalt, mint a mammut!”

Luscombe ezredes azt sem értette, hogy ezeknek az idős embereknek, akikről ő maga is tudja, hogy nincs egy vasuk sem, miből telik olyan drága szállodára, mint a Bertram. Kiderül, hogy ők is csak „díszletek”, jelentős kedvezményeket kapnak, hogy odavonzzák az amerikai turistákat. Mert az egésznek Edward korabelinek kell hatnia, azt a benyomást keltenie, hogy a századforduló óta semmi sem változott.

A szálloda vezetője egy ötven körüli férfi volt. „Megjelenése egy államtitkáré, a modora kiváló.” Mindig tudta, hogy kivel miről kell elbeszélgetnie, témái változatosak voltak: lóverseny, politika, krikett, anekdoták a királyi családról, autószalonok kiállításai, színdarabok. Ő mesélte az ezredesnek, hogy „a külföldieknek, akik idejönnek (elsősorban az amerikaiak, hiszen nekik van pénzüik), megvannak a meglehetősen különös elképzelései arról, milyen Anglia. Persze nem a nagy iparbárókról beszélek, akik gyakran átkelnek az óceánon. Azok rendszerint a Savoyba, vagy a Dorchesterbe mennek. Modern környezetet akarnak, amerikai ételeket, csupa olyasmit, amitől otthon érzik magukat. De sokan vannak, akik csak ritkán mennek külföldre, és azt várják, hogy ez az ország olyan legyen, mint – no nem, Dickensig azért nem mennék vissza, de olvasták A kisvárost és Henry Jamest, és nincs ínyükre, hogy ez az ország éppen olyan legyen, mint az ő hazájuk.”

Az amerikaiak fázósabbak, mint az angolok. Nekik legalább három fokkal magasabb hőmérséklet kell. Többek között ezért is kétféle szobájuk van, az egyik fajtát az angolok, a másikat az amerikaiak kapják. A szobák külsőre teljesen egyformák, de mégis nagy a különbség közöttük. „Az egyik fajtában villanyborotva is van, némelyik fürdőszobában zuhany is, kád is, és ha valaki amerikai reggelit rendel, azt is kap... zabpelyhet, jegelt narancslét, és az összes többi amerikai eledelt. Persze, ha valaki jobban szereti, kaphat angol reggelit is.” Szalonnás rántottát? – kérdezi az ezredes. „Igen, de ennél jóval többet is, ha óhajtja. Füstölt heringet, vesét és szalonnát, hideg fajdpecsenyét, yorki sonkát és oxfordi narancslekvárt.” „El ne felejtsem ezt holnap a reggelinél” – mondja az ezredes. „Manapság már nem jut hozzá az ember odahaza az ilyesmihez.”

Miss Marple-nak az a benyomása, hogy a „Bertram túl szép volt ahhoz, hogy igaz legyen”. Aztán kiderül, hogy nem is igaz. Szóba kerül St. Mary Mead, a „tündéri, bűbajos, romlatlan falucska”. Miss Marple eltűnődik rajta, hogy St. Mary Mead is hogy megváltozott: új lakótelep épült, – mint azt mi már tudjuk *A kristálytükör meghasadt*-ből – a községházához új szárnyat építettek, a Fő utcának megváltozott a képe a modern kirakatoktól.” Az embernek bele kell törődnie a változásokba” – állapítja meg Miss Marple.

A Bertramban akkor bontakozik ki a konfliktus, amikor megjelenik egy, az újságok pletyka- és botrány rovatából jól ismert hölgy, aki ebbe a környezetbe rendkívül nem illik bele. Repül, lovagol, autót vezet és nagyon gyorsan hajt, keresi a veszélyeket az életben. Platinaszőke és állítólag a kábítószert is kipróbálta. A barátja autóversenyző, fekete bőrzekét hord. „Olyan életerő sugárzott belőle, hogy a Bertram szálló mellette egyszerűen múzeumnak tűnt ....” Az ezredes értékítélete szerint egy autóversenyző „még mindig jobb, mint egy slágerénekes, vagy dzsesszénekes, vagy hosszú hajú Beatles, vagy hogy a csudába hívják ezeket.” Ez azonban nem Agatha Christie véleménye volt, és sietett is hozzátenni, hogy az ezredes a fiatal emberek tekintetében konzervatív nézeteket vallott.

Miss Marple, ha már annyi idő után újra Londonban járt, nosztalgizott a Bertramon kívül is. És közben persze nyomozott. Robinson & Cleavernél vásárolt néhány

drága, de fenséges lenvászon lepedőt és normális mintájú pohártörleőt, amely madarakkal volt díszítve és nem a Nelson-émlékművel, majd elment a Katonai Nagyáruházba, ahol egykor sokat vásárolt a nagynénjével. Az áruház átalakult, de „Miss Marple, noha elnéző és jóindulatú mosollyal gondolt a múltra, cseppet sem ellenezte a jelenkor kényelmeit”. Így volt ezzel Agatha Christie is. A vendéglő azonban még mindig megvolt a Katonai Nagyáruházban, és Miss Marple örömmel ebédelt meg ott. Megpróbálta megtalálni régi ismerősök és hajdani rokonok házait, kevés sikerrel. Amelyik még megvolt, azokat a házakat is lakásokká alakították át és több család lakott bennük. Egyik-másik helyén pedig felhőkarcoló nőtt ki a földből. Keresett néhány régről ismert üzletet, amiket általában nem talált meg. Kiruccant Richmondba, és „kicsit szegyenkezve, de ellátogatott Madame Tussaud panoptikumába is, hiszen ez volt gyermekora egyik fő gyönyörűsége”.

A Bertram szállót egy hetvenöt éves hölgy írta, nagyon sok élettapasztalattal a háta mögött. Ez a könyv a változásokról szól és Agatha Christiének a modern Angliához való viszonyáról. Nem ez a krimi volt az életmű vége, hiszen sok regényt írt még ezután, haláláig minden évben megjelent még egy-egy újabb könyve. De a társadalomtörténet szempontjából nézve a regényeit, a Bertram a legkifejezőbb.

FERDINANDY GYÖRGY

Magyar költők a dél keresztje alatt*

Ez az írás nem recenzió, inkább úgy mondanám, beszámoló egy rendhagyó vállalkozás utóéletéről. Néhány hónapja itt körülöttem zajlik egy antológia utóélete, és ennek a mozgásnak ha résztvevője nem is, de kíváncsi szemlélője vagyok.

Magyar lírával foglalkozni kétségen kívül hősies igyekezet ezen az apró trópusi szigeten, ahol távoli irodalmak bemutatásának, sőt magának a fordításnak sincsen se tradíciója, sem életképes jelene. A kiadók erőfeszítéséből a frankfurti könyvvásár idejére valóban kurta-furcsa kötet született. Benne líránkat – kilencvenkilenc verssel – huszonöt költő képviseli.

„Ezen antológia fordítói nem kívánják a kortárs magyar líra teljes, vagy akárcsak többé-kevésbé átfogó képét nyújtani” – közli a fülszöveg. „Munkájukat néhány kedves barátunk ajánlják, olyan verseknek, amelyek gyönyörűséggel töltötték el a fordítót. 99 vers csak egy első lépés – amolyan étvágygerjesztő – az ezredvég magyar költészetének teljesebb spanyolnyelvű bemutatása felé.”

* (99 poesiás – antológia de lírica húngara contemporánea.

Fordították: María T. Reyes Cortés és Jesús Tomé. Postdata, Postdata, San Juan de Puerto Rico, és Orpheusz, Budapest. 148 oldal, 1999.)